

Matjaž Klemenčič

Izseljenske skupnosti in ustanavljanje novih držav v vzhodni Srednji Evropi: primer Slovencev

Razširjeno predavanje na okrogli mizi »Izseljenske skupnosti in ustanavljanje novih držav v vzhodni Srednji Evropi« na Svetovnem kongresu zgodovinskih ved v Montrealu, 2. septembra 1995.

(1. del)

1. Uvod

Namen prispevka je podati pregled delovanja Slovencev po svetu v odnosu do ustanavljanja jugoslovanske države v obdobju pred prvo svetovno vojno, v času prve svetovne vojne, ob razpadu Avstro-Ogrske in v prvih letih po prvi svetovni vojni, orisati organiziranost Slovencev v tem obdobju ter primerjati njihovo dejavnost z dejavnostjo slovenskih izseljencev ob desetdnevni vojni za neodvisnost Slovenije ter v času prizadevanj za priznanje slovenske neodvisnosti v letih 1991 in 1992.

Glede na to, da gre za prvi pregled tovrstnega delovanja in aktivnosti slovenske izseljenske skupnosti in glede na kompleksnost pojavov, se zavedam, da ta pregled ni popoln. Tudi sam sem namenoma izpustil nekatera obdobja, v katerih ni prihajalo do bistvenejših sprememb v odnosih ter pogledih slovenske izseljenske skupnosti po svetu do stare domovine. Za celovit prikaz tovrstnih dejavnosti Slovencev po svetu, še zlasti pa za popoln prikaz dejavnosti slovenskih izseljencev v letih 1991 in 1992 bo potrebno vložiti še veliko naporov in raziskovalnega dela. Predvsem bi bilo v bližnji prihodnosti potrebno podati pregled dejavnosti pripadnikov avtohtonih slovenskih manjšin v Italiji, Avstriji ter na Madžarskem v obdobju borbe za priznanje neodvisnosti Republike Slovenije. S tem se v svojem prispevku sploh ne ukvarjam.

Razen na območju avtohtone poselitve živé danes Slovenci v večjem ali manjšem številu skoraj po vsem svetu. S svojega etničnega ozemlja, ki zajema območje današnje Republike Slovenije ter obmejna območja sosednjih držav Italije, Avstrije ter Madžarske, so se izseljevali iz več razlogov. To izseljevanje je bilo v obdobju zadnjih 150 let intenzivno zlasti ob različnih kriznih obdobjih (gospodarske krize, vojne). Tako kot izseljence ostalih narodnosti, o katerih razpravljamo danes,¹ lahko tudi slovenske delimo na tiste, ki so svojo domovino zapustili pred prvo svetovno vojno, tiste, ki so jo zapustili v obdobju med obema vojnama, in tiste, ki so jo zapustili po drugi svetovni vojni. Slovenske ter deloma tudi hrvaške izseljence pa lahko nadalje delimo na tiste, ki so svojo domovino v okviru nekdanje Jugoslavije po drugi svetovni vojni zapustili v obdobju pred uveljavitvijo odprtih državnih meja (do sredine 60-ih let), in tiste, ki so jo zapustili po tem obdobju.²

Do prve svetovne vojne se je večina Slovencev izseljevala v glavnem v ZDA, le manjši del pa tudi v južnoameriške države ter v Nemčijo. Ko so po prvi svetovni vojni (še posebej po letu 1924) ZDA zaprle svoja »zlata vrata,« so se Slovenci pričeli v večjem številu izseljevati v Kanado,

¹ Na okrogli mizi je bila predstavljena aktivnost Slovakov, Poljakov, Hrvatov in Slovencev.

² Matjaž Klemenčič: Slovenci v Združenih državah Amerike. *Zgodovinski časopis, leto 45, št. 1.* Ljubljana, 1991, str. 107-112.

Južno Ameriko ter nekatere zahodnoevropske države, zlasti v Vestfalijo v Nemčiji in nekatera rudarska območja Francije, Belgije ter Nizozemske.³

Po drugi svetovni vojni se je iz Slovenije najprej izselila skupina političnih emigrantov. Le-ti so se po nekaj preživetih letih v taboriščih za razseljene osebe v Avstriji ter Italiji izselili v glavnem v Kanado, Južno Ameriko ter Avstralijo, manjši del pa tudi v ZDA. Valu političnih migrantov so se ob koncu 40-ih in na začetku 50-ih let, ko je to dovolila vlada tedanje komunistične Jugoslavije, priključili tudi njihovi svojci. V 50-ih letih se je skupaj z njimi pričelo izseljevati tudi prebivalstvo, ki je domovino zapuščalo v iskanju boljšega zaslужka in upanju po lažjem življenju. Kljub temu, da se jih je večina izselila ilegalno, pa te skupine izseljencev ne moremo označevati kot politične emigrante, saj jih večina pred izselitvijo ni bila izpostavljena političnim pritiskom s strani takratne jugoslovanske oblasti.⁴

Ko je sredi 60-ih let tedanja jugoslovanska vlada »odprla« državnne meje, je postala Jugoslavija edina socialistična ali komunistična država, ki je svojim državljanom omogočala zakonito preseljevanje v druge države. Tako so se jugoslovanski državljanji lahko pridružili svojim prijateljem ali sorodnikom kjerkoli po svetu, če jim je priselitev omogočila migracijska politika priseljenjske države. Politika odprtih meja je ustvarila tudi nov tip migranta, ki je obdržal državljanstvo svoje izvorne države, s strani države gostiteljice pa je bil obravnavan kot začasni migrant, oziroma kot gostujoči delavec. V slovenski terminologiji se je zanje uveljavil izraz »zdomci.« Rezultat izseljevanja v 60-ih letih je bila ustanovitev novih slovenskih etničnih naselbin v vseh zahodnoevropskih državah, še zlasti v Nemčiji, Avstriji, Franciji, Švici ter na Švedskem, Nizozemskem in Norveškem.⁵

Enako kot zdomce so jugoslovanske oblasti obravnavale tudi tiste jugoslovanske državljanje, ki so se v 60-ih in 70-ih letih izselili v Avstralijo in Kanado. Oblasti so jih namreč smatrale za lojalne jugoslovanske državljanje in od njih pričakovale, da bodo obdržali jugoslovanske potne liste.⁶ Ta politika jugoslovanskih oblasti do izseljencev je bila precej podobna izseljenjski politiki nekdanje Avstro-ogrske monarhije iz obdobja pred prvo svetovno vojno; zlasti do svojih izseljencev v ZDA, katere so smatrali za ptice selivke, ki bodo nekaj let delali in živeli v ZDA, potem pa se vrnili v domovino.⁷

Ta kratek povzetek zgodovine slovenskih migracij je potreben za razumevanje, kdo v odnosu do stare domovine so ljudje, ko govorimo o slovenskih izseljencih oziroma o izseljencih na splošno. To je pomembno zlasti za razumevanje podpore, ki so jo izseljenjske skupine nudile svojim sonarodnjakom v domovini v borbi za združitev ali ustanovitev novih držav v vzhodni Srednji Evropi, ter za lažje razumevanje razlogov, ki so v zvezi s temi procesi privedli izseljenjske skupine do izvajanja različnih oblik pritiskov na vlade njihovih novih domovin.⁸ V teh procesih so izseljenjske skupnosti držav vzhodne Srednje Evrope postajale še bolj samozavedne in ravno to jim je, v primerjavi z drugimi etničnimi skupinami, pomagalo obdržati se nekoliko dlje v talinlem loncu ZDA.⁹ Primer slovensko-ameriške samozavednosti, kakor tudi, da so se Slovenci v ZDA zavedali določenih problemov v zvezi z »nepomembnostjo Slovenije v svetu,« je lepak, ki smo ga

³ Matjaž Klemenčič: *Slovenes of Cleveland: The Creation of a New Nation and a New World Community Slovenia and the Slovenes of Cleveland, Ohio*. Novo mesto, 1995, str. 48–53.

⁴ *Ibid.*, 53–77.

⁵ Anton Gosar: Obseg, vzročnost in karakteristika slovenskega izseljevanja v tujino. *Zbornik – Iseljenštvo naroda i narodnosti Jugoslavije i njegove uzajamne veze s domovinom*. Zagreb, 1978, str. 144–159.

⁶ Vesna Mikačič: Jugoslovanski doseljenici u Australiji s posebnim osvrtom na razvoj etničke naseobine na metropolitanskom području Sydneya, doktorski rad. Ljubljana, 1984.

⁷ Matjaž Klemenčič: Die Auswanderung der Slowenen aus der Habsburgmonarchie in die USA und deren Integrierung in die neue Heimat USA (1870–1914). – v tisku v *Österreichische Osthefte*, Wien.

⁸ Joseph O'Grady (ured.): *The immigrants' influence on Wilson's peace policies*. Louisville, 1967.

⁹ Več o vplivih dejavnosti v zvezi s starimi domovinami na nadaljnji obstoj etničnih skupnosti v ZDA najdemo v John Higham: Introduction – The forms of ethnic leadership. *Ethnic leadership in America*, 3–4 (ured. John Higham). *The John Hopkins Symposia in Comparative History*, no. 9. Baltimore (Maryland), 1978.

videli julija leta 1991 na slovenskem praznovanju v Pennsylvaniji v Borough of SNPJ in je nosil naslednje sporočilo: »*Če bi bile klobase nafta, bi bili ameriški marinci v Sloveniji 26. junija.*«¹⁰

2. Delovanje slovenskih izseljencev v ZDA v zvezi z ustanavljanjem jugoslovanske države med prvo svetovno vojno in po njej

Kot smo že uvodoma omenili, je večina slovenskih izseljencev zunaj slovenskega etničnega ozemlja živela do prve svetovne vojne v ZDA. V tem obdobju so bile ZDA tudi edina država na svetu, kjer so se priseljenci lahko svobodno organizirali z namenom izrekanja podpore stari domovini, hkrati pa so bile ZDA tudi edina država, kjer so Slovenci lahko svobodno in brez kakršnihkoli pritiskov izrekli svoje mnenje za ali proti Avstro-Ogrski kot svoji »domovini.« Tako je naprimer eden pomembnejših slovensko-ameriških časopisov, *Clevelandska Amerika* v obdobju prve svetovne vojne kritiziral aktivnost avstrijskih diplomatskih predstavnikov, še zlasti, ko je avstrijski konzul v Clevelandu Ludwig poskušal vplivati na Slovence ter ostale državljane njegove države, da bi se vrnili v domovino in se borili za Avstro-Ogrsko. Glede na poročila istega vira sta bila prva prostovoljca, ki sta se v Clevelandu vpisala v avstrijsko vojsko, pripadnika hrvaške narodnosti, tema pa so sledili še nekateri Poljaki, ki so prav tako gojili simpatije do Monarhije.¹¹ Uslužbenci avstrijske diplomacije v ZDA so si med prvo svetovno vojno tudi prizadevali pridobiti za štrajk čim večje število izseljencev, oziroma bivših državljanov Avstro-Ogrske, še posebej tistih, ki so bili zaposleni v tovarnah orožja. Ameriški sindikati so takšnim poskusom štrajka nasprotovali in od delavcev zahtevali, da ostanejo na svojih delovnih mestih,¹² hkrati pa si je ameriška vlada prizadevala poloviti čim večje število avstrijskih tajnih agentov.¹³ Protiavstrijski občutki med Slovenci v Clevelandu ter drugod po ZDA pa so svoj višek dosegli potem, ko so Avstriji in ostalim državam »Centralnih sil« napovedale vojno tudi ZDA. Ravno tako kot antiavstrijska pa je bila že pred prvo svetovno vojno, kot rezultat antipravoroslavskih občutij med delom slovenskega izseljenstva v ZDA ter ob tem seveda tudi v Clevelandu, razširjena tudi antisrbska propaganda.¹⁴

Že v začetni fazi prve svetovne vojne je srbska vlada novačila za boj na Solunski fronti slovenske, hrvaške ter srbske prostovoljce iz ZDA.¹⁵ Tako je naprimer že junija istega leta šla na Solunsko fronto prva skupina slovenskih, hrvaških ter srbskih Clevelandčanov, v kateri je bilo tudi 26 Slovencev. O tem je *Clevelandska Amerika* poročala kot o zgodovinskem dogodku, »*saj so Južni Slovani, ki so živeli v ZDA, prvič v zgodovini zapuščali novo domovino z namenom, da bi se borili na evropskih bojiščih.*« Ob tem dogodku se je v slovenskih in hrvaških clevelandskih predmestjih zbralo na tisoče ljudi, da bi se poslovili od vojakov. Prostovoljci so korakali po največji slovenski naselbini v ZDA na St. Clair Avenue, v Grdinovi dvorani, ki je bila v lasti slovenske podjetniške družine iz Clevelanda, pa so bodočim vojakom ter njihovim poveljnikom pripravili poslovilno kosilo. Nato so pod poveljstvom komandirjev Stjepana Popovića in Stjepana Manceta odkorakali na železniško postajo, kjer so jih čakali železniški vagoni, okrašeni z lepaki, ki so jih proglasili za »prvo skupino borcev za svobodno Jugoslavijo.«¹⁶ Konec julija 1917 je odšla iz Clevelanda na Solunsko fronto še druga skupina slovenskih, hrvaških ter srbskih prostovoljcev. Slovenska skupnost se je tudi ob tem dogodku zbrala v Grdinovi dvorani, v čast slovenskih prostovoljcev pa sta poleg znanega srbskega priseljenca dr. Ljuba Leontića spregovorila

¹⁰ United Americans for Slovenia make a difference. *Ameriška domovina*, leto 94, posebna izdaja. Cleveland, jesen 1992.

¹¹ 200.000 »Avstrijcev.« *Clevelandska Amerika*, leto 7, št. 60. Cleveland, 28. julija 1914, str. 1.

¹² Mestne novice. *Clevelandska Amerika*, leto 8, št. 75. Cleveland, 17. oktobra 1915, str. 1.

¹³ Avstrijski zarotniki so v Clevelandu. *Clevelandska Amerika*, leto 10, št. 135. Cleveland, 19. novembra 1917, str. 1.

¹⁴ Matjaž Klemenčič: *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji*. Maribor, 1987, str. 87.

¹⁵ Ivan Čizmić: *Jugoslovenski iseljenički pokret u SAD i stvaranje jugoslovenske države*, Zagreb, 1974, str. 317.

¹⁶ Odhod jugoslovanskih prostovoljcev; V nedeljo popoldne se je odpeljala prva četa Slovencev, Hrvatov in Srbov iz Clevelanda na Solunsko bojišče; Ljudstvo priredilo sijajno odhodnico prostovoljcem; V kratkem odide še druga četa prostovoljcev na bojišče. *Clevelandska Amerika*, leto 10, št. 82. Cleveland, 11. julija 1917, str. 1.

še župnik hrvatske cerkve Sv. Pavla na St. Clair Avenue Niko Grškovič in slovenski predstavnik Jugoslovanskega odbora v Washingtonu dr. Drago Marušič.¹⁷

Slovenska etnična skupnost v ZDA je podpirala tudi Slovence, ki so se borili v ameriški armadi. Tako so septembra 1917 gostili slovenske vojake, ki so jih vpoklicali v 23. korpus armade ZDA. Kot je poročala *Clevelandska Amerika*, so na tej prireditvi sodelovali tako Urad za vojaške zadeve Clevelanda, kakor tudi grosistični trgovci iz 23. volilnega okraja, ki so prireditev financirali, tako da so bile cigarete ter hrana in pijača zastoj, goste pa so zabavali nekateri člani clevelandskega gledališča.¹⁸

V armado ZDA je bilo v obdobju prve svetovne vojne vpoklicanih preko 5.000 pripadnikov prve in druge generacije slovenskih izseljencev. O številu vojakov slovenskega porekla v armadi ZDA se je razvila zanimiva razprava, ki na eni strani zaključuje, da je dejansko število slovenskih vojakov v armadi ZDA zelo težko ugotovljivo, na drugi pa, da so bili Slovenci oziroma slovenski priseljenci zelo ponosni na služenje vojaškega roka v armadi ZDA.

Leta 1918 je R. H. Miller poslal poizvedovalni službi ameriške armade (U.S. Army's Intelligence Bureau) poročilo, v katerem navaja, da se je v vojaškem vežbališču Sherman 85 rekrutov proglasilo za Slovence, 798 za Avstrijce in 437 za Slovane. Ob tem je *Clevelandska Amerika* zapisala, da te številke že same po sebi dokazujejo nepravilnost podatkov, oziroma da so bili netočni tako podatki o številu Slovanov, kakor tudi podatki o številu Avstrijcev. Ta kritika je Millerja prisilila, da se je ponovno lotil ugotavljanja narodnostne pripadnosti vojakov v vojaškem kampu Sherman¹⁹ in ugotovil, da je bila med vojaki slaba tretjina Slovencev.

Seveda pa pri vojski ni šlo le za slavo, ampak tudi za bitke in kjer so bile bitke, so bili tudi ranjenci, čemur se niso mogli izogniti tudi slovenski Američani, ki so vojaški rok v armadi ZDA odslužili med prvo svetovno vojno na evropskih bojiščih. Prva skupina le-teh se je vrnila v Cleveland že januarja 1919.²⁰ Seveda je bilo med vojaki tudi mnogo padlih in tako je bilo med 718 vojakov iz Clevelanda, ki so padli v bojih prve svetovne vojne, tudi 14 Slovencev.²¹

Padli slovenski vojaki so seveda predstavljali veliko breme za celotno slovensko skupnost v Clevelandu in ostalih slovenskih naselbinah v ZDA. Tako lahko grobove padlih ameriških vojakov slovenskega porekla zasledimo na večini pokopališč v bližini vseh slovenskih naselbin v ZDA. Za pomoč družinam padlih so v slovensko-ameriški skupnosti poskušali zbirati denarna sredstva, bilo pa je tudi nekaj neuspešnih poskusov slovenskih organizacij, da bi zgradili sirotišnice za otroke, ki so v vojni ostali brez staršev.

Politične aktivnosti ameriških Slovencev med prvo svetovno vojno lahko v grobem razdelimo na aktivnosti v okviru ameriških inštitucij, kjer so podporo politiki ZDA izražali na načine, ki so bili podobni tistim, s katerimi so politiko ZDA v ameriški družbi podpirali na splošno, ter na aktivnosti v okviru slovensko-ameriške skupnosti, pri katerih so Slovenci poskušali vplivati na dogodke v stari domovini. Le-te pa lahko dalje delimo na: a) tiste, ki so podpirali nadaljnji obstoj Habsburške monarhije, b) tiste, ki so podpirali ustanovitev Kraljevine Jugoslavije (to je razširitev Srbije in Črne Gore na območja, ki so bila v okviru Habsburške monarhije poseljena s Slovenci, Hrvati ter Srbi) in c) tiste, ki so podpirali ustanovitev jugoslovanske zvezne republike.

¹⁷ Narodni shod v četrtak – slovenski in hrvaški prostovoljci iz Clevelanda odidejo na bojišče in narod je vabljen, da pride na slovo od mož in fantov, ki odhajajo na fronto – shod se vrši v četrtak 12. junija ob 8. zvečer v Grdinovi dvorani – fini govorniki na programu. *Clevelandska Amerika*, leto 10, št. 80. Cleveland, 11. julija 1917, str. 1.

¹⁸ Nocoj je poslovilni večer slovenskim vojakom v Grdinovi dvorani. *Clevelandska Amerika*, leto 10, št. 108. Cleveland, 17. septembra 1917, str. 1.

¹⁹ Koliko je slovenskih vojakov v Chillichote. *Clevelandska Amerika*, leto 11, št. 22. Cleveland, 25. februarja 1918, str. 1; V nedeljo je vse ameriški dan na vojni razstavi. *Clevelandska Amerika*, leto 11, št. 137. Cleveland, 22. novembra 1918, str. 1.

²⁰ Spomin padlim slovenskim vojakom. *Clevelandska Amerika*, leto 22, št. 77. Cleveland, 2. julija 1918, str. 1.

²¹ Ibid., 1.

Dokler v dogajanja prve svetovne vojne niso vojaško posegle tudi ZDA, so mnogi ameriški Slovenci odkrito podpirali Habsburško monarhijo in nekateri so s to podporo, čeprav tajno, nadaljevali tudi kasneje. »Avstrijakantstvo« je bilo med ameriški Slovenci ob začetku prve svetovne vojne močno razširjeno, podpirali pa so ga zlasti diplomatski predstavniki Avstro-Ogrske in nekateri slovenski katoliški duhovniki. Čeprav Slovenci, ki so odkrito podpirali Habsburško monarhijo, niso ustanovili posebnih organizacij, pa so bili v delu slovenskega izseljenskega tiska vendarle precej aktivni.

Druga skupina aktivistov med slovenskimi izseljenci se je združevala okrog Slovenske Lige in kasneje okrog Slovenske narodne zveze. Čeprav sta obe sodelovali z Jugoslovanskim odborom iz Londona, sta bili ob vprašanju ureditve bodoče jugoslovanske države zelo previdni.

Tretja skupina je delovala preko Slovenskega republičanskega združenja, ki se je po združitvi s Hrvati preimenovala v Jugoslovansko republičansko združenje. Zavzemala se je za ustanovitev Jugoslavije kot zvezne republike, v okviru katere bi imela Slovenija status avtonomne republike.

Razen tega pa so bili Slovenci iz Clevelanda aktivni še v različnih odborih, ki so delovali v ZDA in podpirali politiko ameriške države. Tako so ameriško-slovenske bratske podporne organizacije investirale na tisoče dolarjev v vojaške obveznice, ki jih je z namenom zagotovitve denarja za nakup orožja in ostale vojaške opreme za potrebe armade prodajala ameriška država. Poleg finančne podpore pa so ameriški Slovenci, še zlasti študentje pomagali armadi ZDA pri rekrutaciji novih vojakov. Takoj po vstopu ZDA v vojno so Slovenci iz Clevelanda poslali predsedniku Woodrowu Wilsonu zaobljubo podpore ameriški vojaški politiki. Podobna pisma so ameriški Slovenci pošiljali v znak podpore tudi iz številnih drugih sestankov in prireditve. Eno takih je bilo naprimer pismo s sestanka Clevelandsko-slovenskega političnega kluba, ki je poudarjalo lojalnost slovenskih Američanov do ZDA in njihovo pripravljenost za borbo proti Avstroogrski monarhiji. Poleg velike podpore, ki jo je uživala ameriška država med Slovenci v ZDA, pa je to pismo izražalo tudi upanje, da bo predsednik Wilson zavaroval obstoj malih evropskih narodov, med njimi tudi slovenskega.

Slovenski, hrvaški in srbski politiki, ki jim je med prvo svetovno vojno uspelo pobegniti iz Avstrije, so v Londonu ustanovili tako imenovani Jugoslovanski odbor, katerega namen je bila združitev jugoslovanskih pokrajin, ki so bile tedaj še v okviru Avstroogrske, s Kraljevinama Srbijo ter Črno goro v Kraljevino Jugoslavijo.²² Ta odbor je v boju za združitev jugoslovanskih dežel pričakoval sodelovanje in podporo zlasti s strani Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki so kot izseljenci živeli v ZDA. Omenimo naj, da je *Clevelandaska Amerika* predlagala sodelovanje ameriških Slovencev z Jugoslovanskim odborom v treh točkah:

- 1) *Ustanovili naj bi odbor, ki bi Slovence zastopal na mirovni konferenci, kjer bi postavili svoje zahteve.*
- 2) *Sodelovanje z ostalimi slovanskimi narodi (Hrvati, Čehi in Poljaki), saj bi bilo to koristno v načrtovanju poveljne dobe.*
- 3) *Ohraniti Slovensko Ligo nedotaknjeno in nezdruženo z ostalimi podobnimi ligami.*

Piscem v *Clevelandski Ameriki* je namreč bilo že takrat jasno, kje so meje takega sodelovanja, zato so zapisali: »Če bi se združili s Čehi in Hrvati, ki so že ustanovili svoje Lige, potem naj bo to naše sodelovanje soglasno. Le tako bomo lahko bolj uspešni in učinkoviti. Vendar pa se ne bomo združili s temi Ligami v en konglomerat. Tu bodo še vedno ostale tri različne lige, slovenska, hrvaška in češka, ki bodo vse delovale za dobro svojega lastnega naroda.«²³

Ustanovitelji Slovenske Lige niso imeli namena propagirati Jugoslavije kot centralizirane države. Ko je bila Liga februarja leta 1915 ustanovljena, njeni voditelji tudi niso imeli ideje, kako naj bi se Slovenci združili z ostalimi slovanskimi narodi. *Clevelandaska Amerika* je tako kot

²² Matjaž Klemenčič, *Ameriški Slovenci ...*, 85–87.

²³ *Ibid.*, 94.

zaveznike v boju za pravice slovenskega naroda identificirala le ameriške Čehi in ameriške Hrvati.²⁴

Predstavniki 27-ih odsekov Slovenske Lige so se leta 1915 srečali v Chicagu in sprejeli resolucijo, v kateri so zahtevali jugoslovansko federacijo, ki bi združevala vse Slovence. Na tem srečanju je bil za predsednika Lige izbran Frank Sakser, bankir iz New Yorka, za tajnika Edward Kalish iz Clevelanda, za blagajnika pa John Jager, znameniti arhitekt iz Minneapolisa.

10. marca leta 1915 so svojo resolucijo sprejeli tudi predstavniki dela jugoslovanskih izseljencev, ki so se srečali v Chicagu. V njej so proglasili, da so »*Slovinci, Hrvati in Srbi en narod z enim jezikom, katerega skupno ime je bilo jugoslovansko.*« Seveda pa ta izjava ni bila v skladu z interesi slovenskega naroda in njegovo pravico do suverenosti.²⁵

V prvi polovici leta 1915 je Slovenska Liga organizirala večje število zborovanj, na katerih so njeni voditelji uspešno razširjali ideje Lige.²⁶ Tako se je na primer februarja 1915 zbralo na zborovanju v Clevelandu okrog 2.000 ljudi, ki so se zavzeli za ustanovitev več odsekov Lige v tem mestu. Ob tem velja omeniti, da je imela podružnica Lige v Clevelandu v času zborovanja le okrog 200 članov. Na zborovanju je govoril tudi hrvaški župnik cerkve Sv. Nikole iz Clevelanda, don Niko Gršković, ki je v svojem govoru Avstriji primerjal z »*materjo šestih otrok, ki pa skrbi le za dva, ostale štiri pa zanemarja*« in s »*ptičem, ki ne vzgaja svojih lastnih mladičev.*« Navedel je tudi, da so Nemcem ter Madžarom v Avstriji zagotovljene vse človekove pravice, medtem ko so bile le-te Slovanom poteptane. Svoj govor je don Gršković zaključil z zahtevo po odpravi teh nepravilnosti in pozval vse narodno zavedne Slovence, naj se pridružijo tej organizaciji, saj bodo le na ta način lahko uresničevali zahteve Lige.²⁷ Na zborovanju so izvolili tudi funkcionarje clevelandskega odseka Lige: Louisa J. Pirca, lastnika časopisa *Ameriška domovina*, Edwarda Kalisha ter Ivana Breskvarja. Izbrali so tudi dva delegata za konvencijo jugoslovanskih izseljenskih skupin v ZDA, ki se je po tem zborovanju sestala v Chicagu 10. marca 1915.²⁸

Podobno zborovanje je decembra 1915 organizirala tudi clevelandska podružnica Slovenske Lige, na katerem so bili navzoči tudi predstavniki hrvatskih in srbskih društev. Ob dr. Miranu Marjanoviću, ki je bil kot avstrijski odvetnik zaprt na ljubljanskem gradu in je spregovoril o razmerah v Habsburški monarhiji, so na tem zborovanju nastopili še don Niko Gršković ter nekateri drugi govorniki iz New Yorka in stare domovine.²⁹ O tem zborovanju je poročal tudi ameriški tisk, kar priča o precejšnji zainteresiranosti ameriške javnosti za dogajanja na evropskem jugovzhodu.

Zborovanje, ki se ga je udeležilo več kot 1.000 ljudi, je konec decembra 1915 organizirala tudi Slovenska Liga. Sklical ga je njen predsednik, ki ga je tudi otvoril, nakar je don Niko Gršković govoril »*o trpljenju jugoslovanskih narodov pod mačevo, Avstrijo.*«³⁰

28. aprila 1916 so se ljudje zbrali v Grdinovi dvorani, da bi poslušali govor dr. Nika Zupaniča, slovenskega politika in odposlanca Jugoslovanskega odbora, prvega Slovenca, ki je med prvo svetovno vojno prisel v Ameriko.³¹

18. avgusta 1916 je Slovenska Liga sklicala nov protest, tokrat proti italijanski okupaciji slovenskih ozemelj, na katerem sta poleg dr. Nika Zupaniča govorila še srbski predstavnik Milan Marjanović in hrvaški predstavnik don Nikola Gršković. Slovenci iz Clevelanda pa tudi po vseh ZDA so tedaj zbirali podpise proti italijanskim namenom priključitve delov slovenskega ozemlja.

²⁴ Ibid., 98.

²⁵ Ibid., 98.

²⁶ Ibid., 98.

²⁷ Narodno zborovanje. *Clevelandska Amerika*, leto 8, št. 16. Cleveland, 23. februarja 1915, str. 1.

²⁸ Ibid., 1.

²⁹ Mestne novice. *Clevelandska Amerika*, leto 8, št. 103. Cleveland, 24. decembra 1915, str. 1.

³⁰ Sijajno zborovanje narodne skupščine. *Clevelandska Amerika*, leto 8, št. 104. Cleveland, 24. decembra 1915, str. 1.; Matjaž Klemenčič, *Ameriški Slovenci* ..., 98.

³¹ Ljudski shod v Grdinovi dvorani; Dr. Zupanič govori; Dr. Zupanič iz Londona dospel v Cleveland. *Clevelandska Amerika*, leto 9, št. 49. Cleveland, 26. aprila 1916, str. 1.

Prizadevali so si zbrati 20.000 podpisov v znak protesta proti tem nameram in jih v obliki peticije predati vladam antantni sil.³²

Proti koncu leta 1917 je spričo neaktivnosti voditeljev ter njihovih medsebojnih sporov pričela dejavnost Slovenske Lige v ZDA močno pešati. Vzroke za tako stanje gre iskati v različnih pogledih na obliko državne ureditve nove jugoslovanske države.

Ameriški Slovenci, ki so podpirali ustanovitev ter aktivnosti Jugoslovanskega odbora v Londonu, so ustanovili Slovensko narodno zvezo. Le-ta je svoje prvo zborovanje organizirala 14. oktobra 1917 v Grdinovi dvorani v Clevelandu. Na njem je spregovoril tudi slovenski odposlanec Jugoslovanskega odbora dr. Drago Marušič.³³ 9. januarja leta 1918 je na podobnem zborovanju v Clevelandu nastopil tudi stotnik srbske armade Vekoslav Fon, ki je govoril o spopadih na avstrijsko-ruski fronti, kjer se je boril, predno je stopil v srbsko vojsko.³⁴

Istočasno so se pričeli organizirati tudi antimonarhistično usmerjeni ameriški Slovenci, ki so leta 1917 sprejeli Chicaško izjavo, v kateri so zahtevali ustanovitev jugoslovanske zvezne republike, ki bi zajemala tudi ozemlja avtohtone poselitve Slovencev. Pobudo za Chicaško deklaracijo so dali socialistično ter liberalno usmerjeni ameriški Slovenci.³⁵ S tem dokumentom so dobile vso podporo tudi ideje za ustanovitev zvezne jugoslovanske republike, ki jih je zagovarjal pisatelj Ivan Cankar. Chicaška izjava, katere avtorji so bili ustanovitelji Jugoslovanske socialistične federacije, je poleg združitve Slovencev z ostalimi »južnoslovanskimi plemeni« v jugoslovansko zvezno republiko zahtevala tudi »enakopravnost« vseh »jugoslovanskih plemen« ter ustanovitev Jugoslovanskega republičanskega združenja, organizacije ameriških Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki so se zavzemali za ustanovitev jugoslovanske zvezne republike.

Za podobno državno ureditev Jugoslavije so se zavzemali tudi socialisti, vendar pa naj bi se po njihovem v jugoslovansko zvezno republiko poleg vseh jugoslovanskih narodov združili tudi Bolgari. Čeprav se ideja jugoslovanske zvezne republike ni uresničila in je Jugoslavija postala monarhija pod srbsko dominacijo, so slovenski socialisti iz ZDA, ki so sicer to dejstvo močno kritizirali, po prvi svetovni vojni vendarle sodelovali z novo jugoslovansko državo.

Vse organizacije ameriških priseljencev iz vrst vseh jugoslovanskih narodov so delovale avtonomno, vendar pa niso nasprotovale ideji medsebojnega komuniciranja na enakopravnih temeljih. Tako je na primer delovala tudi Jugoslovanska socialistična zveza, katero so sestavljale tri sekcije (slovenska, hrvaška ter srbska), od katerih je vsaka imela svojo lastnino ter svoje glasilo in voditelje. Do konca leta 1918 so po nekaterih večjih slovenskih naselbinah v ZDA ustanovili preko 100 sekcij Jugoslovanskega republičanskega združenja.³⁶

Od 14. do 16. aprila leta 1918 se je v Clevelandu sestala konvencija promonarhistične Slovenske narodne zveze, katere najpomembnejši zaključek je bila tako imenovana Clevelandška izjava³⁷ (bila je v direktnem nasprotju z liberalno Chicaško deklaracijo). V njej je bilo zapisano:

- 1) *Slovenci, Hrvatje in Srbi so en narod.*
- 2) *Slovenci ne morejo eksistirati samostojno, zato je edino upanje za Slovence politična zveza s Hrvati in Srbi in ustanovitev svobodne in neodvisne države.*
- 3) *Vsi trije deli jugoslovanskega naroda morajo biti povsem enakopravni, to enakopravnost mora zagotavljati tudi jugoslovanska Ustava.*

³² Poziv Slovincem v domovino! V petek 18. avgusta se vrši v Grdinovi dvorani pod avtoriteto Slovenske lige splošen ljudski shod v protest laške okupacije slovenskega ozemlja. Dolžnost vsakega Slovence je, da se udeleži tega zborovanja. Kujte železo dokler je vroče. *Clevelandška Amerika, leto 9, št. 97.* Cleveland, 16. avgusta 1916, str. 1.

³³ Ljudski shod v nedeljo popoldan, Dr. Drago Marušič iz Washingtona govori! *Clevelandška Amerika, leto 10, št. 119.* Cleveland, 12. oktobra 1917, str. 1.

³⁴ Javni ljudski shod v sredo 9. januarja. Na shodu govori stotnik Vekoslav Fon. *Clevelandška Amerika, leto 11, št. 2.* Cleveland, 7. januarja 1918, str. 1.

³⁵ Matjaž Klemenčič, *Ameriški Slovenci ...*, 106–116.

³⁶ *Ibid.*, 117.

³⁷ *Ibid.*, 103.

17. junija 1918 je *Clevelandska Amerika* zapisala, da je češki voditelj Thomas Masaryk obsodil ustanovitev Slovenskega republičanskega združenja, oziroma kasnejšega Jugoslovanskega republičanskega združenja in da bo z vsemi silami podpiral Jugoslovanski odbor v Londonu ter Kraljevino Jugoslavijo.³⁸

Konec februarja 1919 se je okrog petdeset predstavnikov Slovenskega republičanskega združenja zbralo v Clevelandu,³⁹ kjer so sprejeli naslednjo resolucijo:

1) *Slovensko republičansko združenje se bo v bodoče ukvarjalo predvsem z antiitalijansko propagando, saj so spričo jugoslovanske neenotnosti največ pridobili ravno Italijani.*

2) *Slovensko republičansko gibanje bo vzpostavilo tesne in zaupne stike z vlado Združenih držav in podpiralo nadaljevanje procesa amerikanizacije.*

(Clevelandska Amerika je ob tem zapisala, da predstavlja ta točka »način zveze, kako se je združenje borilo zoper samovoljnost voditeljev, kakršni so bili Etbin Kristan in ostali, ki so slovenske izseljence odvajali od resničnih ameriških idealov«).

3) *Predstavniki Slovenskega republičanskega združenja naj bi izvolili svoje predstavnike in jih poslali v jugoslovansko vlado v Zagreb in Ljubljano.*

4) *V domovino naj bi čimprej poslali tudi pomoč, čeprav so Zvezo zaradi pošiljanje pomoči stari domovini v obdobju avstrijske okupacije močno kritizirali.*

5) *V Slovenijo naj bi poslali tudi odposlansvo, ki bi pomagalo ameriškim Slovencem, kateri so želeli potovati v domovino, in bi na ta način tudi uredili zveze med Ameriko in Jugoslavijo.*⁴⁰

Iz vsega navedenega lahko vidimo, da so si Južni Slovani v Ameriki tako med prvo svetovno vojno kakor tudi v prvih letih po njenem koncu na vsak način prizadevali uresničiti idejo jugoslovanske zvezne republike in da te ideje niso povsem opustili niti potem, ko je Jugoslavija že postala centralizirana monarhija.⁴¹

Leta 1921 je Etbin Kristan, med prvo svetovno vojno voditelj gibanja za Jugoslovansko zvezno republiko, postal uradnik kraljevega režima in se vrnil v Združene države kot jugoslovanski izseljenski komisar. Na tem položaju je ostal do konca dvajsetih let 20. stoletja, nato pa se je naselil v Grand Havenu v Michiganu in postal lastnik restavracije.

V tem članku se ne bomo ukvarjali z obdobjem od sredine 20-ih let do konca druge svetovne vojne, saj v stališčih slovenske izseljenske skupnosti do Jugoslavije v tem času ni prišlo do bistvenih sprememb. Ponovili sta se le stari zahtevi po federativni ureditvi jugoslovanske države in po združitvi celotnega slovenskega etničnega ozemlja v Sloveniji. Ta druga zahteva se je nanašala zlasti na Primorsko.⁴²

3. Idejno gibanje slovenske politične emigracije v ZDA za neodvisno slovensko državo po drugi svetovni vojni

Na podlagi dela *Slovenski progra*, avtorja dr. Lamberta Ehrlicha, v katerem je že kmalu po okupaciji in razdelitvi slovenske zemlje med Madžare, Italijane in Nemce leta 1941 zahteval neodvisno slovensko državo, ki bi združevala vso slovensko etnično ozemlje, je kasneje dr. Ciril Žebot pripravil spis *Narod sredi Evrope*, v katerem utemeljuje pravico slovenskega naroda do samostojne slovenske države, ki predstavlja temeljno listino za kasnejše delovanje tistega dela slovenske politične emigracije, ki je po drugi svetovni vojni zahtevala ustanovitev samostojne slovenske države.

Po italijanski kapitulaciji leta 1943 se je Žebot preselil v Rim, kamor je po osvoboditvi Rima leta 1944 prišel tudi podpredsednik jugoslovanske vlade v izgnanstvu dr. Miha Krek, ki pa

³⁸ Masaryk silovito obsodil Slovensko republikansko združenje. *Clevelandska Amerika*, leto 11, št. 70. Cleveland, 17. junija 1918, str. 1.

³⁹ Matjaž Klemenčič, *Ameriški Slovenci ...*, 103.

⁴⁰ Ibid., 102–105.

⁴¹ Ibid., 101–105.

⁴² S temi vprašanji se avtor teh vrstic ukvarja v knjigi Matjaž Klemenčič, *Ameriški Slovenci ...*, 143–281.

je bil jeseni istega leta razrešen vseh funkcij. Od takrat sta z Žebotom poslala zahodnim zaveznikom več spomenic, v katerih sta jim predlagala zasedbo vse Slovenije, da bi tako omogočili vzpostavitev slovenske demokratične oblasti in rešili Slovenijo pred komunistično nevarnostjo.

V krogih slovenske politične emigracije je že konec leta 1945 prišlo do razhajanja v zvezi z vprašanjem zahtev o bodočnosti slovenskega naroda. Dr. Miha Krek, ki je bil oktobra 1945 izvoljen za predsednika Narodnega odbora za Slovenijo, je zagovarjal obnovitev federativne demokratične Kraljevine Jugoslavije, dr. Žebot pa je ustanovil Akcijski odbor za zedinjeno in suvereno slovensko državo (v nadaljevanju Akcijski odbor), ki je v letih 1946 in 1947 poslal zahodnim zaveznikom več spomenic z zahtevami po ustanovitvi slovenske države, katera bi naj obsegala celotno slovensko etično ozemlje. Poleg spomenic je Akcijski odbor pričel izdajati *Znamenja ob poti*, v začetku maja 1946 *Slovensko državo*, ki je izhajala kot vestnik Akcijskega odbora. Decembra leta 1949 je v Barbertonu (mesto južno od Clevelanda) v zvezni državi Ohio izšla tudi prva številka *Slovenske Pravice*, ki jo je izdajal župnik Anton Merkun urejal pa Mirko Geratič. Na pobudo patra Kazimirja Zakrajška je 25. julija 1950 izšla prva številka *Slovenske države* tudi v Chicagu, nakar se je leta 1954 preselila v Toronto v Kanadi, kjer jo je do leta 1961 urejal dr. Rudolf Čuješ, med letoma 1961 in 1987 Vladimir Mauko in po letu 1987 Luka Jamnik. V tem času se je v ZDA preselil tudi dr. Ciril Žebot, poleg njega še dr. Štefan Falež, Dušan Humer, dr. Ludvik Leskovar in Slavko Novak. Falež, Humer in pater Kalist Langerholz, ki je bil v času Zakrajškovega župnikovanja za Bežigradom Zakrajškov kaplan, so pripravili *Slovensko izjavo*, ki je izrazila podporo samostojni slovenski državi in željo za njeno uresničenje s pomočjo Narodnega odbora za svobodno Evropo (National Committee for Free Europe) v ZDA. Omenjeno izjavo so podpisovali še vse do leta 1953 in v tem času zbrali več kot 300 podpisov.⁴³

V okviru delovanja slovenske politične emigracije je izdajanje časopisa *Slovenska država* in podpisovanje *Slovenske izjave* naletelo na hude kritike s strani vodilnih članov Slovenske ljudske stranke, še zlasti pa dr. Mihe Kreka, ki je septembra leta 1950 napadel Izjavo, češ da pomeni rušenje enotnosti slovenske politične emigracije. Dr. Krek je ob tem zapisal, da je pomembno najprej zrušiti komunizem v stari domovini, nato pa »*bo v svobodi narod sam odločal o svoji usodi*«. ⁴⁴ Dr. Krek pa je objavljaj napad na to gibanje tudi v *Klicu Triglava*, glasilu mladih liberalcev iz Londona.⁴⁵

V letih 1951 do 1953 je bila v Chicagu ustanovljena Slovenska narodna zaveza, ki je bila zamišljena kot množična organizacija, ki bi podpirala Akcijski odbor za zedinjeno in suvereno slovensko državo. Slovenska narodna zaveza in Akcijski odbor sta v 50-ih letih pripravila številne spomenice v zvezi s »Tržaškim vprašanjem.« Po končni razdelitvi Svobodnega tržaškega ozemlja leta 1954 je namesto Akcijskega odbora bilo ustanovljeno Slovensko državno gibanje pod vodstvom dr. Mateja Roesemanna, katerega glavni namen je bil širjenje slovenske državne ideje. Zanje je pomembno zlasti Žebotovo delo.⁴⁶

Po letu 1954 je neposredna politična dejavnost za ustanovitev samostojne slovenske države zamrla. Nadomestilo jo je prizadevanje slovenskih intelektualcev iz ZDA za seznanjanje tujine s slovensko zgodovino ter slovenskimi problemi in povezovanje s starejšimi slovenskimi izseljenci druge in tretje generacije. Pomembno je delovanje dr. Ludvika Leskovarja in Slavka Novaka z radijsko uro, kjer sta seznanjala Slovence v okolici Chicaga s slovenskimi problemi. Dr. Ludvik Leskovar in njegova žena Corine sta ustanovila radijski klub, ki je prirejal različne letne prireditve in ples. Na tem mestu moremo omeniti še številne radijske ure, ki so seznanjale staronaseljence s

⁴³ Bogdan Novak: Geneza slovenske državne ideje med emigracijo. *Razprave 17: Slovenci in država – Zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994)*. Ljubljana, 1995, str. 295–305.

⁴⁴ Dr. Miha Krek: Izjava in prošnja Slovincem. *Ameriška domovina*, leto 52, št. 188. Cleveland, 26 septembra 1950, str. 1.

⁴⁵ Bogdan Novak, Geneza slovenske države ..., 301.

⁴⁶ Ciril Žebot: *Slovenija včeraj, danes in jutri I. in II. del*. Celovec, 1967 in 1969; Ciril Žebot: *Neminljiva Slovenija – spomini in spoznanja iz razdobja 70-ih let od Majniške deklaracije*. Celovec, 1988.

problemi Slovenije na različnih etničnih radijskih postajah, še zlasti v Clevelandu in Pittsburghu. Seveda moramo omeniti številne pobude in delo za seznanjanje angleško govoreče znanstvene javnosti s slovenskimi problemi,⁴⁷ pa tudi izgradnjo slovenske kapele v Washingtonu na pobudo Vladimira Preglja, sicer bolj znanega po predsedovanju veliki poroti, ki naj bi odločala o krivdi predsednika ZDA Richarda Nixona v aferi Watergate.

Slovenska politična emigracija je bila torej glede možnosti ustanovitve neodvisne slovenske države razdeljena. Leta 1954 je Slovenska ljudska stranka objavila svoj program. V njem so zlasti pomembni člani številka 1 (z naslovom »Slovenski narod in slovenska država«), številka 7 ter številka 8, v katerih je med drugim zapisano:

Člen 1:

« ... Slovenski narod ima po naravnem pravu pravico do svoje države, da sam ureja svoje življenje, da vstopa v državne zveze ter sodeluje v družini svobodnih narodov. SLS stremi in dela, da bi slovenski narod uveljavil to svojo pravico in se ves združil v slovenski državi ... »

Člen 7:

»Slovinci smo po svobodni odločitvi vstopili v državno skupnost s Hrvati in Srbi ter drugimi južno-Slovanskimi narodi (Majska deklaracija). Zemljepisne, geopolitične in gospodarske okolnosti, sorodnost krvi in jezika ter potrebe za obrambo ozemlja kažejo in utemeljujejo usodno življenjsko povezanost slovenskega naroda z ostalimi južno-slovanskimi narodi. Prvi pogoj vsake njihove bodoče sreče pa je svoboda.«

Člen 8:

»Državne zveze svetovne in evropske razmere ukazujejo tesnejšo povezanost narodov in držav za skupno obrambo miru, za pospeševanje kulturne rasti in za razvoj gospodarstva. SLS smatra, da je svobodna povezanost držav na slovanskem jugu najnaravnejša in najboljša, narod sam pa odloči s splošnim enakim in tajnim glasovanjem vprašanje vstopa Slovenije v vsako zvezo držav. Stranka pozdravlja in podpira graditev in organizacijo združenih držav Evrope.«⁴⁸

Dr. Miha Krek je v svojem komentarju o zgoraj omenjenem programu zapisal, da o konkretnih državnih oblikah strankini programi ponavadi ne govorijo, »vendar pa je radi naših prehodnih razmer bilo potrebno izraziti strankino načelno stališče glede narodne države kot najpoplnejšem izrazu narodne individualnosti in s tem v zvezi jugoslovansko stališče Slovencev. Ta izraz izhaja iz prepričanja, da bo končno še pravočasno zmagala na vsem našem jugu modrost in uvidevnost, ki po vsem kar vidimo in moremo predvidevati, ukazuje vsem narodom v tem delu Evrope, naj vsak v svojem lastnem in skupnem interesu dela za pošten bratski sporazum, za svobodo, mirno povezanost narodnih sil in sredstev, ki jih je treba združiti za ohranitev neodvisnosti vseh in vsakogar ...«⁴⁹ Po letu 1954 sta se obe smeri začeli zblíževati, dokler ni z razglasitvijo neodvisne Slovenije zmagala ideja slovenske neodvisne države.

4. Delovanje slovenskih izseljencev v ZDA za neodvisno Slovenijo

Z izjemo zgoraj omenjenih pripadnikov slovenske politične emigracije vse do srede osemdesetih let ni nihče niti v Sloveniji niti zunaj nje razmišljal o možnostih slovenske neodvisnosti. Slovenski Američani pa tudi ostali Jugoslovani v Ameriki so se v tem obdobju delili

⁴⁷ Te organizacije so izdajale številne znanstvena dela o Sloveniji in Slovencih. Omembne vredni so *Society for Slovene Studies*, *Studia Slovenica* ter *Slovenian Research Centre of America*. Zlasti *Society for Slovene Studies* je že od začetka pri tem omogočala tudi sodelovanje znanstvenikov iz Slovenije, leta 1991 pa je ustanovila posebno organizacijo *American Scholars for Independent Slovenia*, ki je tudi v letih 1991 in 1992 seznanjala ameriško in svetovno znanstveno javnost s problematiko Slovenije. O tem sem pisal v *Reactions of Slovene and Croatian Immigrants: the American Press and Scientists about the Events in Slovenia and in Croatia prior to their Recognition. Kleine Nationen und Ethnische Minderheiten im Umbruch Europas, Small Nations and Ethnic Minorities in an Emerging Europe*, München 1993 (uredili Silvo Devetak, Sergej Flere, Gerhard Seewann) str. 333–338.

⁴⁸ Program Slovenske ljudske stranke. *Slovenija*, leto 5, št. 8 – priloga *Ameriške domovine*, leto 54, št. 179. Cleveland, 20. septembra 1954, str. 1–3.

⁴⁹ Miha Krek: Slovenski programi. *Slovenija*, leto 5, št. 8 – priloga *Ameriške domovine*, leto 54, št. 179. Cleveland, 20. septembra 1954, str. 1.

predvsem glede na svojo politično prepričanje in sicer na progresivne in na konservativce. Medtem ko so bili slovensko-ameriški progresivni krogi, ki so sodelovali tudi s srbskimi in hrvaškimi progresivnimi Američani, včasih celo bolj trdovratni podporniki jugoslovanske zunanje in notranje politike kot sami državljani Jugoslavije, so izseljenci iz vrst političnih emigrantov in konservativno mislečih krogov kritizirali tako jugoslovansko politiko kakor tudi politiko svoje lastne republike.

Do korenitejših sprememb v odnosu do stare domovine je med jugoslovanskimi priseljenci v ZDA prišlo šele po smrti Josipa Broza Tita leta 1980, oziroma sredi osemdesetih let ob političnih spremembah v tedanji Jugoslaviji, še posebej pa v Sloveniji. Priseljenci v ZDA pa tudi drugod po svetu so se pričeli homogenizirati glede na pripadnost določenemu jugoslovanskemu narodu in v zvezi s tem tudi glede na svoje poglede političnih dogajanj v stari domovini.

V »obdobju homogenizacije« jugoslovanskih narodnostnih skupnosti so tudi progresivne slovenske organizacije pričele sodelovati z organizacijami konservativnih slovenskih Američanov, s ciljem podpirati procesa demokratizacije v Sloveniji.⁵⁰ Tako se je skupina slovenskih političnih emigrantov različnih političnih orientacij organizirala na novo in januarja leta 1990 v Clevelandu ustanovila Združenje slovenskih Američanov, namen katerega je bila podpora slovenskemu narodu v obdobju preobrazbe v svobodno demokratično republiko.

Na začetku leta 1990, ko v procesu osamosvajanja Slovenije še ni bilo odločnejših potez, se je Združenje slovenskih Američanov še vedno strinjalo z idejo Slovenije v okviru Jugoslavije in se zavzemalo za demokratične volitve ter proces demokratizacije v Sloveniji.⁵¹ Želelo je tudi informirati slovenske Američane, kako lahko vplivajo na ameriško politiko do Jugoslavije, da bo ta ustrezala interesom slovenskega naroda. Ob koncu marca 1990 je Zveza odprla svoj sedež v Euclidu v zvezni državi Ohio⁵² in podpirala demokratizacijo Slovenije ne glede na politične stranke, ki so se v tem obdobju pojavljale v Sloveniji. Istočasno so nekateri zlasti desno usmerjeni slovenski Američani organizirali tudi Ameriški-slovenski svet, ki ga je vodil dr. Mate Roesemann, čigar namen je bila podpora (zlasti finančna) dveh od petih političnih strank DEMOS-a (Demokratična opozicija Slovenije) in sicer Slovenske kmečke zveze in Slovenskih krščanskih demokratov. Tako so člani sveta zbrali v ta namen okrog 100.000 USD. Zveza slovenskih Američanov ni nasprotovala delu Ameriškega-slovenskega sveta, saj ji je bilo vseeno, katera od slovenskih demokratičnih strank bo dobila večino glasov na prvih demokratičnih večstrankarskih volitvah v Sloveniji aprila 1990.

Ob akcijah slovenske politike v poskusih za doseg neodvisnosti in pripravah na plebiscit o neodvisnosti Republike Slovenije je večina vodilnih članov slovenske vlade leta 1991 obiskala skoraj vsa pomembnejša središča slovenske izseljenske skupnosti po vsem svetu, da bi izseljence pripravila na politične akcije, ki bodo sledile slovenski deklaraciji o neodvisnosti. Pri tem so sodelovali vsi vodilni politiki od predsednika Republike Slovenije Milana Kučana do predsednika slovenske vlade Lojzeta Peterleta, predsednika slovenskega parlamenta dr. Franceta Bučarja, zunanjega ministra dr. Dimitrija Rupla, predsednika družbenopolitičnega zbora skupščine republike Slovenije dr. Ludvika Toplaka in obrambnega ministra Janeza Janše.

Še pred plebiscitom so voditelji Slovencev iz Clevelanda ter ostalih ameriških mest sodelovali v zaslišanjih ameriškega Kongresa o Jugoslaviji. Tako je na zaslišanju v zunanje-političnem odboru ameriškega Kongresa, ki je potekalo 14. februarja leta 1990, urednik *Ameriške domovine*, dr. Rudolph M. Susel izrazil upanje slovenskega naroda po samostojni slovenski državi, kakor tudi željo, da bo Slovenija postala država s svobodnim podjetniškim in večstrankarskim političnim sistemom.

⁵⁰ Matjaž Klemenčič: Izseljenci iz vrst jugoslovanskih narodov v ZDA in njihove reakcije na človekove pravice in narodnostna vprašanja v Jugoslaviji v osemdesetih letih. *Pravo, Teorija, Praksa* (ured. Silvo Devetak). Novi Sad, 1991, str. 205–209.

⁵¹ Matjaž Klemenčič: Reactions of Slovene and Croatian Immigrants – The American Press and Scientists ..., 333–337.

⁵² *Ibid.*, 335.

Slovenski izseljenci so prizadevanja za njeno neodvisnost neomajno podpirali, kar kaže tudi več kot 6.000 pisnih izjav, ki so prispele na naslov slovenskega parlamenta. Kmalu po slovenskem plebiscitu, na katerem se je več kot 90 % volilcev opredelilo za Slovenijo kot svobodno in neodvisno državo, je takratni član slovenske Vlade in minister brez listnice zadolžen za slovenske izseljence in narodne manjšine, dr. Janez Dular podal izjavo, v kateri je zaprosil slovenske izseljenske skupnosti po vsem svetu ter slovensko manjšinsko prebivalstvo v Avstriji, Italiji in na Madžarskem za moralno podporo gibanju za slovensko neodvisnost.⁵³

Na to izjavo so se že januarja 1991 odzvali Slovenci iz največje slovenske naselbine izven Slovenije, iz Clevelanda, ki so poslali takratnemu predsedniku slovenske vlade Lojzetu Peterletu pismo s podporo slovenski neodvisnosti.⁵⁴ Gibanje za neodvisnost so podpirali tudi s pričevanjem pred evropskim podkomitejem Odbora za zunanjo politiko Senata ZDA o državljanski vojni v Jugoslaviji. Tako je pred tem komitejem nastopil tudi dr. Karl Bonutti, ki je zahteval vso podporo ZDA v prizadevanjih Slovenije za neodvisnost.⁵⁵

Za hitrejšo reševanje slovenskega in v zvezi s tem tudi celotnega jugoslovanskega vprašanja sta se zavzemala tudi člana ameriškega Kongresa slovenskega porekla (Dennis Eckart iz Clevelanda in James Oberstar iz severne Minnesote), ki sta organizirala skupno resolucijo ameriškega Kongresa o položaju v Jugoslaviji. V resoluciji, ki jo je 20. maja 1991 podpisalo 12 članov ameriškega Kongresa in je bila v obliki pisma odposlana ameriškemu državnemu sekretarju Jamesu Bakerju, so kongresniki zapisali svojo zaskrbljenost zaradi položaja v Jugoslaviji in poudarili svojo podporo mimim demokratičnim reformam ter razvoju tržne ekonomije. V njej so med drugim tudi zapisali:

15. maja 1991 bi naj prišlo do letnega prenosa oblasti predsednika predsedstva, pri čemer naj bi prišlo do prenosa oblasti od Srbov na Hrvate, vendar pa se to ni zgodilo. Ko je prišlo do podobnih poskusov zaustavitve demokratizacije v Latviji in baltičskih državah, se je svet dvignil, da bi protestiral zoper te poskuse. Nasprotja v Jugoslaviji so naraščala iz meseca v mesec. Zahteve po mirnem in demokratičnem prenosu oblasti so povzročile le nadaljnje napetosti in izbruh nasilja. Sedaj, ko ponovno gledamo sile demokracije, kako poskušajo preživeti, je naše upanje, da bodo ZDA storile vse, da bi pospešile mirno tranzicijo v Jugoslaviji in njeno preoblikovanje v bolj demokratično družbo.⁵⁶

Ameriški državni sekretar ob tem pismu ni storil ničesar in ob obisku Jugoslavije junija 1991 celo zahteval ohranitev združene Jugoslavije, vendar kot demokratične države.⁵⁷ Priseljensko časopisje v ZDA, še zlasti *Ameriška domovina*, je ostro reagiralo na Bakerjev obisk v Beogradu tik pred razglasitvijo slovenske neodvisnosti. S tem ko je podprl »združeno in demokratično Jugoslavijo,« je Baker dal proste roke takratni Jugoslovanski ljudski armadi za napad na Slovenijo, ki mu je sledila nekajdnevna vojna. Bakerjev obisk v Jugoslaviji je ob *Ameriški domovini* obsodila tudi *Prosveta*, glasilo Slovenske narodne podporne jednote.⁵⁸

Ob razglasitvi slovenske neodvisnosti 25. junija 1991 in ob napadu takratne Jugoslovanske ljudske armade na Slovenijo je Slovence v izseljenstvu in zamejstvu pozvalo na pomoč več slovenskih politikov. Tako je dr. Janez Dular v enem od svojih pisem, potem ko se je zahvalil za številne brzojavke za vzpodbudami, zapisal:

⁵³ Ameriški Slovenci moralno podprli Slovenijo ob plebiscitu. *Ameriška domovina*, leto 93, št. 4. Cleveland, 24. januarja 1991, str. 9–10; Janez Dular: Zahvala za sodelovanje pri podpisni akciji ob slovenskem plebiscitu. *Svobodna Slovenija*, leto 44, št. 2. Buenos Aires, 10. januarja 1991, str. 1.

⁵⁴ *Ibid.*, 1.

⁵⁵ Prof. Bonutti before Senate committee. *Ameriška domovina*, leto 93, št. 8. Cleveland, 21. februarja 1991, str. 1.

⁵⁶ Letter of Dennis Eckart et al. to James Baker III, May 20, 1990. *Ameriška domovina*, leto 93, št. 27. Cleveland, 1. julija 1991, str. 2.

⁵⁷ Warren Zimmermann, The last Ambassador, A Memoir of the Collapse of Yugoslavia, *Foreign Affairs*, leto 74, št. 2, marec-april 1995 pp. 2–20. – O stališču ZDA ob razpadu Jugoslavije je bilo napisanih že mnogo spominov. Med njimi je zanimivo tudi stališče poveljnika združenih štabov vseh rodov ameriške vojske Collina Powella: *My American Journey*, New York 1995 (skupaj z Josephom E. Persico), ki obsoja prezgodnje priznanje Slovenije, Bosne in Hercegovine in Hrvaške, str. 558.

⁵⁸ Ob Bakerjevem obisku Jugoslavije. *Ameriška domovina*, leto 93, št. 25. Cleveland, 20. junija 1991, str. 1.

Od Slovencev po svetu pa si ta trenutek želimo predvsem to, da bi se še bolj množično, dejavno in organizirano obračali na tamkajšnje javnost, zlasti pa vplivali na tuje vlade in mednarodne organizacije, naj pomagajo Republiki Sloveniji in sicer tako:

– da zahtevajo ustavitve napadov jugoslovanske armade na Slovenijo in vrnitev (kontrolirano) njenih enot v vojašnice (v ta namen je bila predvčerajšnjim dogovorjena ustanovitev mešane komisije, vendar Marković še zdaj ni imenoval oziroma potrdil od jugoslovanske vlade pooblaščenih članov komisije),

– da takoj pošljejo svoje opazovalce (tudi vojaške) v Slovenijo,

– da takoj sprožijo ustrezne varovalne mehanizme KEVS, EGS,

– da priznajo Republiko Slovenijo kot neodvisno državo.

Pišite državnim, vladnim in strankarskim predsednikom in drugim funkcionarjem ter medijem, naj ne čakajo, kakor so (predolgo) čakali pri Kurdi!

Organizirajte odbore, zbirajte podpise, nastopajte v javnosti, zbirajte denarne prispevke! Posredujte to sporočilo drugim!

Za našo skupno domovino!⁵⁹

Takratni slovenski minister za informiranje Jelko Kacin je pozval urednike glasil v Sloveniji in vse Slovence v domovini, ki imajo stike s prijatelji in znanci v tujini, naj jih informirajo o dogajanjih v Sloveniji.⁶⁰ Temu sta se odzvala tudi Slovenska izseljenska matica in Svetovni slovenski kongres.

Pozive Slovincem po svetu za podporo prizadevanjem za ohranitev samostojne in neodvisne Republike Slovenije ter za njeno mednarodno priznanje so Slovincem po svetu pošiljali tudi predsednik Slovenske izseljenske matice dr. Mirko Jurak,⁶¹ predsednica Konferenca za Slovenijo Svetovnega slovenskega kongresa Spomenka Hribar ter predsednik Svetovnega slovenskega kongresa Bojan Brezigar.

Ob razglasitvi neodvisnosti Republike Slovenije in kasnejšem napadu jugoslovanske armade na Slovenijo je v Ljubljani zasedal Svetovni slovenski kongres, katerega so se med drugimi udeležili tudi nekateri voditelji povojne politične emigracije, ki so po vrnitvi v svoje nove domovine aktivirali slovenske skupnosti v njih v boju za priznanje neodvisnosti Slovenije.

Slovinci po vsem svetu so na agresijo jugoslovanske armade reagirali s protesti vladam svojih držav, ki so jih pozvali, naj obsodijo agresijo na Slovenijo in priznajo slovensko neodvisnost. Značilne so reakcije tako posameznih Slovencev kakor tudi v obliki organiziranih protestov v manifestacijah v slovenskih naselbinah ter protestov slovenskih kulturnih, političnih ter bratskih podpornih organizacij.

Manifestacija solidarnosti med ameriškimi Slovenci v času agresije jugoslovanske armade na Slovenijo je bila popolna. Prizadetost in osebna nestrpnost do dogajanj v Sloveniji s strani ameriških Slovencev se je pokazala tudi v njihovih številnih telefonskih klicih prijateljem v Sloveniji. Nekatera ameriška mesta in njihovi mestni sveti so priznali neodvisnost Slovenije že v drugi polovici leta 1991.⁶² Tako je clevelandski župan, Michael E. White že 26. junija 1991 izdal naslednjo izjavo:

Ljudem v Sloveniji je bilo omogočeno, da so imeli prve svobodne volitve aprila 1990, prvič po 45-ih letih. Slovenci so izvolili tedaj prvo nekomunistično vlado po 45-ih letih v maju 1990. Na teh volitvah je postal Lojze Peterle prvi izvoljeni ministrski predsednik Republike Slovenije. Bili smo zelo zadovoljni, ko nas je Lojze Peterle obiskal v Clevelandu pred letom dni.

⁵⁹ Stanka Gregorič (ured.): *Naša bitka za Slovenijo – Avstralija*. Melbourne, 1995. str. 34.

⁶⁰ Jelko Kacin glavnemu uredniku. Faks, poslan 7. julija 1991. *Arhiv Slovenske izseljenske matice – fascikel: Borba za priznanje neodvisnosti Slovenije* (v nadaljevanju: *Arhiv SIM*).

⁶¹ Mirko Jurak: Vsem Slovincem po svetu. Ljubljana, 30. junija 1991 in 3. julija 1991; Mirko Jurak, To all Slovenes. Ljubljana, 30. junija 1991 (*Arhiv SIM*).

⁶² Cleveland Council backs Slovenia. *Ameriška domovina*, leto 93, št. 32. Cleveland, 8. avgusta 1991, str. 3; Indianapolis supports Slovenia and Croatian Independence. *Ameriška domovina*, leto 93, št. 41. Cleveland, 10. oktobra 1991, str. 6.

26. junija 1991 bo slovenski parlament formalno razglasil neodvisnost od Jugoslavije v njihovem glavnem mestu, Ljubljani. Ta dogodek bo povzročil veselje ne le v Sloveniji, ampak tudi s strani Clevelandčanov slovenskega porekla, ki želijo svojim bratom in sestram v njihovi domovini vse najboljše, zlasti sedaj, ko so se uresničile njihove volitve. Kot mesto, ki je pobrateno z Ljubljano, Clevelandčani delimo veselje tega čudovitega dne.

Ponosni smo na slovensko skupnost, ki predstavlja eno glavnih etničnih skupnosti v Clevelandu, ki je največja koncentracija Slovencev zunaj države njihovega porekla.⁶³

Že 27. junija 1991 je kongresnik slovenskega porekla Denis Eckart opozoril Kongres Združenih držav na problem napada jugoslovanske armade na Slovenijo in zahteval podporo State departmenta in predsednika Združenih držav, naj podpre demokracijo ter gospodarske reforme v Sloveniji in ukrepa zoper nasilje v tej republiki, ki »je domovina njegovih staršev in dedov.«⁶⁴

Ameriški Slovenci so tudi tokrat reagirali podobno kot med prvo oziroma med drugo svetovno vojno in pričeli z akcijami, s pomočjo katerih so zbirali finančna sredstva. Potekale so preko slovenskih bratskih podpornih organizacij, kakršni sta naprimer Slovenska narodna podporna jednota⁶⁵ ter Ameriška slovenska katoliška jednota. Finančna sredstva, ki so jih zbirali s prodajo slovenskih zastav, so namenili izdatkom za politične aktivnosti ter povračilu vojne škode, ki je nastala ob akcijah jugoslovanske armade v Sloveniji. Na ta način so v letih 1991 in 1992 zbrali preko 2 milijona ameriških dolarjev pomoči. Slovensko-ameriški časopisi so dogodkom v Sloveniji v času od 25. junija 1991 (od začetka desetdnevne vojne za Slovenijo) pa do tako imenovanega »Brionskega sporazuma,« ki je bil podpisan 8. julija 1991, posvetili veliko pozornost.⁶⁶ Po podpisu »Brionskega sporazuma« je bila vojaška akcija proti Sloveniji ustavljena, Slovenija pa je vsaj na zunaj za tri mesece zaustavila nadaljnjo uresničevanje svoje neodvisnosti.⁶⁷

Ker od omenjenih dogodkov še ni minilo pet let, predstavlja celotna zgodovinska evaluacija dogajanja v zvezi z dogajanjem med ameriškimi Slovenci težavno nalogo. V celoti bo možna šele, ko bo zbrano vse gradivo; od tistega, ki se nanaša na Slovence v Clevelandu, do tistega, ki se nanaša na Slovence v New Yorku, Chicagu, San Franciscu in drugih naseljih ZDA. Podobno velja tudi za zgodovinsko evaluacijo dogajanja med slovensko izseljensko skupnostjo v ostalih delih sveta.

Nekatera dejstva pa so znana že danes. Še zlasti pomembno je, da tokrat v slovenski narodnostni skupnosti v ZDA pa tudi drugod po svetu ni prišlo do razkola, kot se je to zgodilo med prvo oziroma med drugo svetovno vojno,⁶⁸ ampak je akcija tokrat potekala enotno, vse dokler cilj, to je priznanje slovenske neodvisnosti, ni bil dosežen. Ameriški Slovenci so v tem primeru res hitro reagirali in od svojih državnih voditeljev ter od voditeljev ostalega sveta v en glas zahtevali priznanje Slovenije kot suverene in demokratične države.

V ponedeljek 1. julija 1991, ko je bila agresija jugoslovanske armade proti Slovincem na vrhuncu, so se predstavniki voditeljev slovenskih bratskih podpornih organizacij, slovenskih fara in slovenskih kulturnih organizacij na pobudo Charlesa Ipavca, predsednika Federacije Slovenskih

⁶³ Proclamation: Slovenian Independence Day. *Ameriška domovina*, leto 93, št. 26. Cleveland, 27. junija 1991, str. 6.

⁶⁴ Dennis Eckart, Support democracy and market reform for all peoples. *Congressional Record*, leto 137, št. 101. Washington, 27. junija 1991.

⁶⁵ Podporni sklad SNPJ v pomoč Sloveniji. *Prosveta*, leto 83, št. 44. Chicago, 30. oktobra 1991, str. 4; Podpiramo neodvisnost naše Slovenije, *Prosveta*, leto 83, št. 40. Chicago, 2. oktobra 1991, str. 4; Thousands petition Bush. *Prosveta*, leto 83, št. 40. Chicago, 2. oktobra 1991, str. 1; Slovenia Relief Found grows to \$ 27,941. *Prosveta*, leto 83, št. 41. Chicago, 9. oktobra 1991. str. 1; SNPJ's Slovenia Relief Found. *Prosveta*, leto 83, št. 36. Chicago, 4. septembra 1991, str. 4; Support for Slovenia continues. *Prosveta*, leto 83, št. 37. Chicago, 11. septembra 1991, str. 3.

⁶⁶ United Americans for Slovenia make a difference. *Ameriška domovina*, leto 94, posebna izdaja. Cleveland, jesen 1992, str. 1.

⁶⁷ Matjaž Klemenčič: Slovenia at the crossroad of the nineties – From the first multiparty elections and the declaration of independence to membership in the Council of Europe. *Slovene Studies*, leto 14, št. 1. Edmonton, 1992, str. 9–25; Jože Pirjevec: *Jugoslavija 1918–1992*. Koper, 1995.

⁶⁸ Matjaž Klemenčič, *Ameriški Slovenci* ..., 85–285.

narodnih domov in Matjaža Jančarja (Jančar je bil do začetka desetdnevne vojne za Slovenijo jugoslovanski generalni konzul v Clevelandu, nato pa je odstopil s tega položaja in že čez nekaj dni postal slovenski predstavnik v Clevelandu in med drugim poslal vsem organizacijam poziv ameriških Slovencev, naj podpro Slovenijo v njenem boju za neodvisnost in mednarodno priznanje⁶⁹) srečali v Slovenskem narodnem domu v Clevelandu, podobno kot so se srečali predstavniki istih organizacij na Slovenskem-ameriškem narodnem kongresu 5. in 6. decembra leta 1942. Tako, kot so med drugo svetovno vojno ustanovili Slovenski-Ameriški narodni svet, so predstavniki vseh omenjenih organizacij tokrat ustanovili organizacijo United Americans for Slovenia (Združeni Američani za Slovenijo). Organizacija je intenzivno delovala devet mesecev, odbor organizacije pa se je sestajal skorajda vsak teden. Njegov edini namen je bil izvajanje pritiskov na Vlado ZDA, da bi le-ta vendarle priznala slovensko neodvisnost. Kakršnakoli »politika« ali bolje rečeno tradicionalni spori med levico in desnico med Slovenci v ZDA so bili v tem obdobju nezaželeni.

Za predsednika Združenih Američanov za Slovenijo (United Americans for Slovenia) je bil izbran nekdanji predsednik Clevelandskega mestnega sveta in nekdanji okrajni sodnik, advokat s sedežem v Slovenskem narodnem domu na St. Clair Avenue, Edmund J. Turk. Do konca leta se je v to organizacijo vključilo že 659 najrazličnejših društev ter organizacij ameriških Slovencev. Pomembno je, da so njihovi predstavniki uspeli interes za Slovenijo vzbuditi tudi pri neslovenskih organizacijah, kot naprimer pri zastopnikih sredstev obveščanja ter ameriškem Rdečem križu. Organizacije, kot so Slovenska narodna podporna jednota, Ameriška slovenska katoliška jednota, Ameriška dobrodela zveza, Progressivne slovenske žene Amerike in Slovenska ženska zveza, so podprle dejavnost Združenih Američanov za Slovenijo z objavljanjem številnih zapisov o njihovi aktivnosti v svojih glasilih; v *Prosveti* (glasilu Slovenske narodne podporne jednote), *Glasu* (glasilu Slovenske dobrodela zveze), *Amerikanskem Slovincu* (glasilu Kranjsko-slovenske katoliške jednote) in *Zarji* (glasilu Slovenske ženske zveze).

Iz vseh slovenskih naselbin v ZDA pa tudi od posameznikov iz vseh ameriških zveznih držav, od Maine na skrajnem vzhodu do Havajskega otočja na zahodu, so Američani slovenskega porekla ter številni njihovi neslovenski prijatelji vzpodbujeni od akcij Združenih Američanov za Slovenijo, pošiljali na tisoče peticij in zahtev po priznanju slovenske neodvisnosti. Uporabili so tudi posebno telefonsko zvezo preko katere so zlasti 8. oktobra 1991 zasuli Belo hišo s tisoči klincev, tako da so imeli tega dne v Beli hiši na programu poleg mnenj Američanov o zaslišanju tedanjega kandidata za Vrhovno sodišče ZDA, Clarenca Thomasa, samo še zahtevo po priznanju neodvisnosti Slovenije.⁷⁰

Že 4. julija 1991 so se v prostorih Ameriške dobrodela zveze zbrali tudi številni prostovoljci, ki so organizirano napisali na stotine pisem ameriškim zveznim senatorjem, članom ameriškega Kongresa in predsedniku Združenih držav. Seveda je bila v vsebino vseh pisem vključena zahteva po neodvisnosti in priznanju Republike Slovenije.⁷¹ Temu je sledilo prepričevanje visokih uradnikov ameriškega Kongresa in ameriške administracije, v svojih zahtevah pa so slovenski Američani izkoristili tudi zveze tedanjih članov ameriškega Kongresa slovenskega porekla, Dennisa Eckarta iz Clevelanda in Jamesa Oberstarja iz severne Minnesote. Tako sta senator John Glenn iz Ohia in kongresnik Dennis Eckart iz Clevelanda poslala skupno resolucijo z zahtevo po priznanju Slovenije tudi predsedniku Georgu Bushu. John Glenn je ob tej priložnosti izdajatelju in založniku časopisa *Ameriška domovina*, Jimu Debevcu izjavil, da je

⁶⁹ Poziv Matjaža Jančarja vsem Slovenskim ameriškim organizacijam in vsem Američanom slovenskega porekla, faks, poslan dne 5. julija 1991 (*Arhiv SIM*); Tažo Jančar: Dediščina iz stare domovine (v treh nadaljevanjih). *Delo*, leto 33, št. 193–195. Ljubljana, 19.–21. avgusta 1991, str. 5, 9, 11.

⁷⁰ 'Call President' Is Big Success. *Ameriška domovina*, leto 93, št. 44. Cleveland, 31. oktobra 1991, str. 1.

⁷¹ Drago Ocvirk: Mobilizacija ameriških Slovencev. *Slovenec*, leto 75, št. 24. Ljubljana, 24. julija 1991, str. 4; Joseph C. Evanish: Ways to support Slovenia. *Prosveta*, leto 83, št. 30. Chicago, 24. julija 1991, str. 1; Do osamosvojitve mpramo delati usklajeno, samo skupno jo lahko dosežemo. *Ameriška domovina*, leto 93, št. 32. Cleveland, 8. avgusta 1991, str. 2; Joseph C. Evanish: Podprimo neodvisnost naše Slovenije. *Prosveta*, leto 83, št. 40. Chicago, 2. oktobra 1991, str. 4; United Americans for Slovenia. *Prosveta*, leto 83, št. 30. Chicago, 24. julija 1991, str. 14.

globoko razočaran nad dejstvom, da ZDA nadaljujejo z zavajajočo politiko nepriznavanja Slovenije kot samostojne države. Tudi guverner zvezne države Ohio George Voinovich je v svojem pismu že 28. junija 1991 zaprosil predsednika Geoga Busha za posredovanje v zvezi z dejavnostjo jugoslovanske armade v Sloveniji, v pismu z dne 3. julija pa ga je opozoril, da je leta 1988 ob predsedniški kampaniji govoril o problemu zatiranih narodov na primeru Litvancev in da se ljudje sprašujejo, zakaj ni njegova reakcija v jugoslovanskem primeru podobna, kot je bila reakcija v Iraku.⁷² Predstavniki bratskih podpornih organizacij so predsedniku Bushu in senatorjem zveznih držav, v katerih so te organizacije imele svoje sedeže, poslali številna protestna pisma z zahtevami po priznanju slovenske neodvisnosti.⁷³

V času junijske vojne za Slovenijo, posebej pa še, ko je divjala vojna na Hrvaškem, so ameriški Slovenci in ameriški Hrvati ter njihove organizacije organizirali številne demonstracije v podporo slovenski ter hrvaški neodvisnosti. Demonstracije so potekale v številnih mestih od atlantske do pacifiške obale ter pred zgradbama Ameriškega Kongresa ter Združenih narodov. Združene slovensko-hrvaške demonstracije so bile organizirane tudi v Clevelandu.⁷⁴ Zanimivo je, da so Slovenci organizirali poseben odbor za priznanje Slovenije kot samostojne države tudi na Zahodni obali ZDA. Vodila sta ga Mark Rjavec in Frank Vidergar, takratni podpredsednik SNPJ. Med drugim so v mesecu juliju 1991 pripravili skupaj s Hrvati zelo uspele demonstracije pred Mestno hišo v Los Angelesu.⁷⁵ Mestni sveti tistih ameriških mest, v katerih so slovenski ter hrvaški priseljenci in njihovi potomci imeli oziroma še imajo določen vpliv, so neodvisnost Slovenije in Hrvaške priznali z resolucijami.⁷⁶

(nadaljevanje in konec v prihodnjem zvezku ZČ)

Summary

IMMIGRANT COMMUNITIES AND THE ESTABLISHMENT OF NEW STATES IN EAST-CENTRAL EUROPE: THE CASE OF THE SLOVENIANS

PART I

Matjaž Klemenčič

The aim of this contribution is to survey the activities of Slovenians who emigrated to the United States of America for the establishment of the Yugoslav state in the period before, during, and after World War I. I will also describe how the Slovenians were organized in that period, and I will compare their activities with those undertaken by people of Slovenian descent during the struggle for the independence of Slovenia in 1991 and their efforts for recognition of their independence in 1991 and 1992.

Most of the Slovenian emigrants outside their homeland lived in the U.S. in 1914. This was the only country where Slovenians could freely express their opinions for or against the further life of the Slovenians in the Habsburg Empire and to organize themselves in support of the people in their homeland. American Slovenians pursued two kinds of political activities during World War I. One had to do with the activities of the U.S. The other took place within Slovenian-American institutions, and tried to influence events in the homeland. The latter can be divided into those who favored a continuation of the Habsburg monarchy, those

⁷² Pismo Georgea V. Voinovicha predsedniku ZDA Georgeru Bushu z dne 28. junija 1991; Pismo Georgea V. Voinovicha predsedniku ZDA Georgeru Bushu z dne 3. julija 1991 (*Arhiv SIM*).

⁷³ Pismo American Mutual Life Association senatorju Johnu H. Glennu z dne 28. junija 1991 (*Arhiv SIM*).

⁷⁴ Thousands to call White House for U.S. recognition of Slovenia, Monday, October 7, 1991. *Ameriška domovina, leto 93, št. 41*. Cleveland, 10. oktobra 1991, str. 1.

⁷⁵ Matjaž Klemenčič, Reactions of Slovene and Croatian Immigrants ..., 335. O tem so mi pripovedovali slovenski izseljenci v novembru 1991, ko sem predaval o spremembah v Sloveniji 200 poslušalcem slovenskega porekla v Slovenskem narodnem domu v Fontani, Kalifornija, ki predstavlja naselbinsko jedro Slovencev na področju velikega Los Angelesa.

⁷⁶ Matjaž Klemenčič, Reactions of Slovene and ..., 334–335.

who supported the extension of the Kingdom of Serbia to Croatian and Slovenian ethnic territories into a unitaristic Yugoslavia, and those who advocated Yugoslavia as a Federal Republic.

Prior to the entrance of the U.S. into the war in April 1917, many American Slovenians retained their allegiance to the Habsburg Monarchy. Some continued to support it even later, though secretly. At the outbreak of World War I, pro-Austrian feeling was widespread among American Slovenians and was promulgated primarily by diplomatic representatives and some Catholic clergy. These Slovenians did not establish an organization, but were active in part of the Slovenian ethnic press.

The second group of activists was originally based in the Slovenian League (*Slovenska liga*), which was founded in 1915 and later the Slovenian National Union (*Slovenska narodna zveza*), which was founded in 1917. Both of these organizations worked in cooperation with and on the initiative of the Yugoslav Committee in London. They acted very carefully on the question of how to formulate the future Yugoslav state. These activists can nevertheless be characterized as favoring the expansion of the Serbian Kingdom to include Slovenian ethnic territories.

The third group worked through the Slovenian Republican Alliance (founded in 1917), which after its association with like-minded Croats, was renamed the Yugoslav Republican Alliance in 1917. These activists worked to establish a Federal Republic of Yugoslavia, in which Slovenia would be an autonomous republic.

During the First World War, Slovenian, Croatian, and Serbian volunteers from all over the United States were recruited by the Serbian royal government and the Yugoslav Committee in London to fight the central powers at the front in Saloniki. Around 5,000 Slovenians were enlisted in the U.S. Army.

In the period from the mid-1920s to the end of World War II, points of view of the Slovenian emigrant community on Yugoslavia did not fundamentally change. Only the old demands for the federal organization of the Yugoslav state and for the unification of the entire Slovenian ethnic territory in Slovenia were repeated.

In a special chapter political thought among Slovenian political *émigré* communities in the U.S. concerning an independent Slovenian state after World War II is described. Already during World War II the Slovenian political *émigré* community differed over questions concerning the demands for the future of the Slovenian nation. In October, 1945, Dr. Miha Krek who was elected president of the National Committee for Slovenia supported the establishment of the federal democratic Kingdom of Yugoslavia. Dr. Cyril Žebot established the Action Committee for the United and Sovereign Slovenian State which supported the establishment of Slovenia as an independent state.

With the exception of the above-mentioned Slovenian political *émigrés*, no one in Slovenia or abroad thought about the possibilities of Slovenian independence until the mid-1980s.

Slovenians in the U.S. formed in 1989 a Union of Slovenian Americans to inform their countrymen of how they could influence U.S. policy on Yugoslavia so that it would be in accordance with the interests of the Slovenian nation. At the end of March, 1990, the Union established its headquarters in Euclid, Ohio and supported the democratization of Slovenia irrespective of political parties that appeared at that time.

At the same time, some conservative Slovenian-Americans organized the American-Slovenian Council, which was led by Dr. Mate Roesmann. Its aim was to support (especially financially) two out of five political parties composing DEMOS (*Democratic Opposition of Slovenia*), namely the Slovenian Peasants' Party and the Slovenian Christian Democratic Party.

When Slovenian politicians in 1990 and 1991 attempted to achieve support for independence through a plebiscite, leading members of the Slovenian government visited major centers of the Slovenian immigrant community. Their aim was to obtain the immigrants' support for political actions which would follow the Slovenian Declaration of Independence. Soon after the Slovenian plebiscite, on December 23, 1990, the then member of the Slovenian Government and Minister responsible for Slovenian Emigrants and national minorities, Dr. Janez Dular, asked the Slovenian immigrant communities throughout the world and the Slovenian minorities in Austria, Italy and Hungary to support the movement for Slovenian independence. As early as January, 1991 Slovenians from Cleveland, reacted to this statement. In a letter they expressed their support for Slovenian independence to the then president of the Slovenian Government, Lojze Peterle. The movement for independence was also supported by statements of the Slovenian Americans before the European subcommittee of the Committee for foreign affairs of the US Senate concerning the civil war in Yugoslavia. The paper deals with activities of the two U.S. Congressmen of Slovenian descent (Dennis Eckart from Cleveland and James Oberstar from Minnesota) to resolve the Slovenian and the entire Yugoslav question. When Slovenian independence was declared on June 25, 1991 and when the Yugoslav People's Army attacked Slovenia, several Slovenian politicians asked Slovenians living abroad for help.

Slovenians throughout the world reacted to the aggression of the Yugoslav army by means of protests addressed to the governments of their states. The manifestation of the solidarity and unity among the American Slovenians during the aggression of the Yugoslav army against Slovenia was more present than ever before.

The dismay and personal impatience towards the events in Slovenia on the part of the American Slovenians was also shown in their numerous phone calls to their friends in Slovenia. The then representative of the Republic of Slovenia in the U.S., Peter Milonig, sent numerous petitions and protests to different U.S. government officials.

Some American cities and their councils recognized the independence of Slovenia as early as June 1991. Cleveland's mayor, Michael E. White, issued proclamation on June 26, 1991, designating Slovenian Independence Day.

As early as June 27, 1991, Congressman Eckart drew the attention of the U.S. Congress to the problem of the attack of the Yugoslav army on Slovenia. He demanded the support of the State Department and the U.S. President to support democracy and economic reforms in Slovenia. He also called for action to prevent violence in this republic which is »*the homeland of his parents and grandfathers.*«

American Slovenians reacted as they did during the first World War and undertook to raise funds. Their activities were carried out by Slovenian fraternal benefit organizations, such as the Slovene National Benefit Society and the Grand American Slovenian Catholic Union. Money raised by selling Slovenian flags was intended to cover the costs of political activities and to repay the damage caused by the actions of the Yugoslav army in Slovenia. The Slovenian-American newspapers paid a great deal of attention to the events in Slovenia in the period between June 25, 1991 (the beginning of the ten-day war for Slovenia) and the so-called »Brioni Agreement,« which was signed on July 8, 1991.

It is particularly important that this time no split took place in the Slovenian community in the U.S. or anywhere else in the world. This time they acted uniformly until the recognition of Slovenian independence was achieved. In this case the American Slovenians reacted very quickly and demanded from the U.S. government the recognition of Slovenia as a sovereign and democratic state.

Matjaž Jančar, who used to be the Yugoslav Consul General in Cleveland until the beginning of the ten-day war for Slovenia, and who then resigned his post and became a representative of the Republic of Slovenia in Cleveland a few days later, made an appeal to all organizations of American Slovenians to support Slovenia in its fight for independence and international recognition, and to create a special organization for this purpose.

On Monday, July 1, 1991, when the aggression of the Yugoslav army against the Slovenians reached its peak, representatives of the leaders of the Slovenian fraternal organizations, Slovenian parishes and Slovenian cultural organizations of the U.S. met in the Slovenian National Home in Cleveland on the initiative of Matjaž Jančar and Charles Ipavec and established United Americans for Slovenia (from now on UAS). The activities of this organization were intensive for nine months and its committee held a meeting almost every week. Its only aim was to exert pressure on the U.S. government so that it would recognize Slovenian independence.

Edmund J. Turk, the former president of the Cleveland City Council and a former city judge, was elected president of the UAS. As many as 659 different societies and organizations of American Slovenians joined this organization by the end of the year. An important achievement of the representatives of the American Slovenians was that non-Slovenian organizations, i.e., the media and the American Red Cross, began to be interested in Slovenia. Organizations, such as the Slovenian National Benefit Society, the American-Slovenian Catholic Union, the American Mutual Life Association, the Progressive Slovenian Women of America and the Slovenian Women's Union supported the activities of the UAS by publishing numerous articles about their activities in their newspapers. Here special tribute should be paid to *Ameriška domovina* (American Home), an independent Slovenian ethnic newspaper from Cleveland that printed almost everything that was going on at that time with regard to Slovenian recognition.

From Slovenian settlements in the U.S., as well as from individuals from all its states, Americans of Slovenian descent and their numerous non-Slovenian friends sent thousands of petitions and demands for the recognition of Slovenian independence. They also used a special telephone line and on October 8, 1991 they made thousands of phone calls to the White House.

On July 4, 1991, numerous volunteers gathered in the rooms of the American Mutual Life Association to plan sending hundreds of letters to senators, members of the U.S. Congress, and to the President of the U.S. All these letters included demands for the recognition of the Republic of Slovenia. This was followed by attempts to persuade members of the U.S. Congress and U.S. administration officials. Slovenian Americans also used the connections of Congressmen Eckart and Oberstar. Senator John Glenn from Ohio and Congressman Eckart sent a joint resolution to President George Bush expressing their request that Slovenia be recognized. On that occasion Glenn said to Jim Debevec, the editor and publisher of *Ameriška domovina*, that he was deeply disappointed by the fact that the U.S. carried on its misleading policy of non-recognition of Slovenia as an independent state.

During the June 1991 war for Slovenia and subsequently during the war in Croatia, American Slovenians and the American Croatians and their organizations organized numerous demonstrations supporting

Slovenian and Croatian independence. Demonstrations took place in many cities from the Atlantic to the Pacific, as well as in front of the U.S. Congress and the United Nations. The demonstrations of the Slovenians and Croatians were organized in Cleveland as well. The UAS continued to pressure the American government for recognition of Slovenia until Slovenia was recognized by the U.S. in April, 1992.

Once Slovenia had been recognized by the European Union on January 15, 1992, *Ameriška domovina* published favorable comments by Ohio politicians from Senator John Glenn to Governor George Voinovich, with a demand for recognition of Slovenia by the U.S..

Before the recognition of Slovenia by the U.S., Slovene Americans organized a phone-in to the White House for the recognition of Slovenia on February 10 and 12, 1992. When the recognition finally came in April 1992, Slovene politicians from Slovenia thanked American Slovenians for the support they gave for U.S. recognition. The celebration by the Slovenes in Cleveland that followed the Slovenian recognition in the Slovenian National Home represented the crowning point of Slovene-American activity between 1989–1992.

In this paper I deal also with the activities of the Slovenians on the West coast of the U.S. who organized a special committee for the recognition of independent Slovenia.

SLOVENSKA MATICA

SI-1001 Ljubljana, Kongresni trg 8, pp. 458, tel.: (061) 1263-190

članom Zveze zgodovinskih društev Slovenije nudi po svojih članskih cenah tudi naslednje knjige:

Fran Zwitter

O SLOVENSKEM NARODNEM VPRAŠANJU

Izbor Zwitterovih razprav o razvoju slovenskega narodnega vprašanja in dozorevanju slovenskega naroda od konca 18. stoletja do druge svetovne vojne je zanimiv za široko kulturno občinstvo in ne le za zgodovinarje. Knjigo je uredil in s komentarjem opremil prof.dr. Vasilij Melik.

Andrej Vovko

MAL POLOŽI DAR... DOMU NA ALTAR

»Portret slovenske narodnoobrambne šolske organizacije Družbe sv. Cirila in Metoda 1885–1918« je prikaz slovenskih prizadevanj, da bi z vztrajno in domiselno nabiranimi prostovoljnimi prispevki vzdrževali slovenske šolske zavode, posebej še v narodno najbolj ogroženih obrobni pokrajinah.

Lojze Ude

MOJE MNENJE O POLOŽAJU

»Članki in pisma 1941–1994« (v uredništvu in s spremno besedo mag. Borisa Mlakarja) kažejo znanega narodnega delavca kot »kritičnega spremljevalca Osvobodilne fronte«, saj si je Lojze Ude upal odkrito nasprotovati vrsti potez OF, sprožil je tudi akcijo za premirje v državljanski vojni – in ostal živ, a od petdesetih let odrinjen na rob družbe.

Alber Rejec – Tone Črnač – Jože Vadnjal

PRIČEVANJA O TIGRU

Dr. Tatjana Rejec je uredila in z informativnimi opombami opremila tri spominska besedila o slovenski primorski protifašistični organizaciji TIGR, katere pomen je bil v povojnem času načrtno zamlčevan. Rejčevo pričevanje je prišlo naravnost iz policijskih arhivov, saj je nastalo med zaslišanji »u kancelariji Ozne za Jugoslaviju« v Belgradu marca in aprila 1945 ter marca 1946.